

Engler, Wioleta

Planowość i przypadek w nazewnictwie ulic Elbląga

Komunikaty Mazursko-Warmińskie 2, 169-180

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wioleta Engler

PLANOWOŚĆ I PRZYPADEK W NAZEWNICTWIE ULIC ELBLĄGA

Nazewnictwo miejskie w ujęciu całościowym jest obszarem ogromnym, obejmuje bowiem nazwy wszystkich obiektów, które znajdują się w danym mieście, począwszy od nazw dzielnic i ulic, a na nazwach małych sklepów osiedlowych skończywszy. Na szczególną uwagę zasługują zwłaszcza te miana, którymi posługują się wszyscy mieszkańcy miasta i odwiedzający je turyści. Do nazw o takiej randze należą nazwy ulic i placów. W większych miastach jest ich z reguły kilkaset, w Elblągu – 429 (stan na 31 grudnia 2006 r.)¹. Każda z nich ma swoją dłuższą lub krótszą historię. Dzieje nazw elbląskich ulic są szczególne, co wynika z zawilej historii miasta. Elbląg powstał w 1237 r. jako osada krzyżacka i do 1945 r. był miastem niemieckim. W 1466 r., na mocy drugiego pokoju toruńskiego, na ponad trzysta lat znalazł się co prawda w granicach Królestwa Polskiego, lecz na skutek pierwszego rozbioru Polski w 1772 r. ponownie trafił w ręce niemieckie, w których pozostawał do końca II wojny światowej. Na tabliczkach z nazwami ulic i planach miasta z tamtego okresu widniały zatem miana niemieckojęzyczne. Po wojnie zastąpiły je nazwy polskie.

Omawiając nazwy ulic, trzeba spojrzeć na to zagadnienie całościowo i porównać ich miana z nazwami ulic biegnących w sąsiedztwie. Analizując plany polskich miast, trudno nie dostrzec pewnej przypadkowości w nazewnictwie miejskim. Spostrzeżenie to dotyczy także Elbląga. Ulice w centrum miasta i na starszych osiedlach, położonych blisko niego, nazywane zaraz po wojnie, z reguły nie noszą mian powiązanych tematycznie z nazwami sąsiednich ulic. Taki stan rzeczy wyraźnie pokazuje plan miasta z 1946 r.²

Jest jednak kilka wyjątków. Ulice małego osiedla sąsiadującego z ulicą *Browarną* noszą nazwy nadane dla upamiętnienia działaczy ruchu robotniczego: *Henryka Barona*, *Ignacego Daszyńskiego*, *Stefana Okrzei*, *Adama Próchnika* i *Tadeusza Rechniewskiego*. W 1987 r. według tej samej zasady nazwano nową ulicę tego osiedla – *Witolda Kolskiego*³ (później, w 1991 r., przemianowaną na *Donimirskich*)⁴. Dziesięć ulic osiedla Winnica, również zaraz po wojnie, otrzymało nazwy z jednego kręgu tematycznego, ogólnie związanego z wojskowością: *Artyleryjska*, *Stefana Czarnieckiego*, *Ludwika Mierosławskiego*, *Orężna*, *Piechoty*, *Podchorążych*, *Generała Kazimierza Pułaskiego*, *Saperów*, *Szwoleżerów* i *Ułańska*. W 1956 r. jedna z głównych ulic miasta, z którą sąsiaduje to osiedle, została przemianowana z *alei Stalina* na ulicę *Generała Józefa Bema*, a więc otrzymała nazwę także pochodzącą z tego kręgu tematycznego⁵. Według tej samej zasady nazwano trzy

¹ Wykaz nazw ulic miasta Elbląga z 31 XII 2006 r. zgodny z uchwałami Rady Miejskiej w Elblągu, [dostępny w:] Wydział Geodezji, Urząd Miejski w Elblągu (dalej: WG UME).

² Plan miasta Elbląga 1946, [dostępny w:] Muzeum Archeologiczno-Historyczne w Elblągu.

³ Uchwała nr XIX/96/87 Miejskiej Rady Narodowej w Elblągu z dnia 29 VI 1987 r., [dostępna w:] WG UME.

⁴ Uchwała nr XV/88/91 Rady Miejskiej w Elblągu z dnia 25 IV 1991 r., [dostępna w:] WG UME.

⁵ G. Baranowski, *Ulice Elbląga*, Gdańsk 1990, s. 19.

kolejne położone tam nowo powstałe ulice: w 1985 r. *Bohaterów Monte Cassino*⁶ i w 1987 r. *Czołgistów* oraz *Garnizonową*⁷. W dzielnicy Warszawskie Przedmieście kilkanaście sąsiadujących ze sobą ulic, położonych w pobliżu *alei Grunwaldzkiej*, nosi miana pochodzące od nazw miejscowości. Większość z nich została nadana zaraz po wojnie: *Łęczycka*, *Morszyńska*, *Niborska* (Nibork to dawna nazwa Nidzicy, od niem. *Neidenburg*), *Pabianicka*, *Piotrkowska*, *Płońska*, *Pułtуска* i *Rawska*. Później kolejne ulice w tym rejonie również nazywano według tej zasady: w 1975 r. powstała ulica *Pasłęka* (zapewne dlatego, że przechodzi w drogę prowadzącą do Pasłęka)⁸, w 1977 r. *Bytomska*, *Kartuska* i *Siedlecka*⁹, w 1987 r. *Lidzbarska*¹⁰ oraz w 2003 r. *Augustowska*¹¹. Miana pochodzące od nazw polskich miast zaraz po wojnie nadano też ulicom osiedla Zatorze, sąsiadującym z ulicą *Malborską*; były to ulice: *Kielecka*, *Łomżyńska*, *Łódzka*, *Olkuska* i *Olsztyńska*. W 1989 r. według tej zasady nazwano nowo powstałą ulicę na tym osiedlu – *Opolska*¹². Tego typu nazwy otrzymało wówczas kilka położonych obok siebie ulic w dzielnicy Zakrzewo: *Gdyńska*, *Katowicka*, *Krakowska*, *Modlińska*, *Skierniewicka*, *Suwalska*, *Szczecińska* i *Wiślicka*. Do końca lat sześćdziesiątych dołączyły do nich kolejne ulice: *Lubelska*, *Ostródzka* i *Żyrardowska*, a w roku 1979 – *Kaliska*, *Tarnowska* i *Zakopiańska*¹³. Te grupy ulic o nazwach powiązanych tematycznie stanowią jednak wyjątek na tle 291 mian elbląskich ulic i placów, jakie widnieją na planie z 1946 r.

Rozwój przestrzenny miasta i powstawanie nowych osiedli stały się okazją do choćby częściowego uporządkowania nazewnictwa ulic i placów Elbląga. Wprawdzie czasem można zauważyć brak konsekwencji, jednak wyraźnie widać starania podjęte w tym celu przez osoby decydujące o nowych nazwach – członków Komisji ds. Nazewnictwa Ulic. W 1966 r. nadano nazwy grupie nowych ulic, usytuowanych pomiędzy ulicami: *12 Lutego*, *Królewiecką* i *Romualda Traugutta*, a znajdującym się w pobliżu placem. Wszystkie otrzymały za patronów osoby związane z Elblągiem w różnych okresach historii miasta: *Jana Bażyńskiego*, *Kapitana Diaczenki*, *Małgorzaty Fornalskiej* (od 1991 r. *Wojciecha Zajchowskiego*)¹⁴, *Wawrzyńca Pilgrima*, *Władysława IV* i *Plac Kazimierza Jagiellończyka*¹⁵. W 1975 r. nazwano ulice położone w sąsiedztwie ulicy *Metalowców*: *Formierzy*, *Odlewników*, *Turbinowców*¹⁶ – miana te wyraźnie nawiązują tematycznie do nazwy starszej ulicy. W tym samym roku nazwy nadano dwóm nowym ulicom osiedla Sadyba. Ponieważ zaraz po wojnie trzy położone tam ulice otrzymały miana pochodzące od nazw miast: *Grudziądzka*, *Tczewska* i *Toruńska* (będące jednymi z nielicznych przykładów znaczeniowych kontynuacji przedwojennych mian – odpowiednio: *Graudenzeweg*, *Dirschauerweg* i *Thornerweg*), nowe ulice również nazwano według tej zasady: *Bydgoska* i *Sztumska*¹⁷. W 1976 r. nazwy otrzymały ulice na nowo powstałym osiedlu Zawada. Prawie wszystkie z nich nadano dla upamiętnienia osób lub organizacji związanych z minionym ustrojem: *Marcina Kasprzaka*, *Juliana Marchlewskiego*, *Marcelego Nowotki*, *Rodziny Nalazków* i *Armii Ludowej*. Dwa z przyjętych wówczas mian wykraczają jednak poza ten krąg tematyczny: *Szarych Szeregów* i *aleja Odrodzenia*¹⁸. Na uwagę

⁶ Uchwała nr VI/35/85 Miejskiej Rady Narodowej w Elblągu z dnia 22 IV 1985 r., [dostępna w:] WG UME.

⁷ Uchwała nr XIX/97/87 Miejskiej Rady Narodowej w Elblągu z dnia 29 VI 1987 r., [dostępna w:] WG UME.

⁸ Uchwała nr VI/31/75 Miejskiej Rady Narodowej w Elblągu z dnia 23 I 1975 r., [dostępna w:] WG UME.

⁹ Uchwała nr XIV/71/77 Miejskiej Rady Narodowej w Elblągu z dnia 3 III 1977 r., [dostępna w:] WG UME.

¹⁰ Uchwała nr XXI/110/87 Miejskiej Rady Narodowej w Elblągu z dnia 17 XII 1987 r., [dostępna w:] WG UME.

¹¹ Uchwała nr V/108/2003 Rady Miejskiej w Elblągu z dnia 17 IV 2003 r., [dostępna w:] WG UME.

¹² Uchwała nr X/46/89 Miejskiej Rady Narodowej w Elblągu z dnia 6 XI 1989 r., [dostępna w:] WG UME.

¹³ Uchwała nr VI/29/79 Miejskiej Rady Narodowej w Elblągu z dnia 25 IV 1979 r., [dostępna w:] WG UME.

¹⁴ Uchwała nr XV/88/91 Rady Miejskiej w Elblągu z dnia 25 IV 1991 r., [dostępna w:] WG UME.

¹⁵ Uchwała nr IX/41/66 Miejskiej Rady Narodowej w Elblągu z dnia 17 V 1966 r., [dostępna w:] WG UME.

¹⁶ Uchwała nr VI/31/75 Miejskiej Rady Narodowej w Elblągu z dnia 23 I 1975 r., [dostępna w:] WG UME.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Uchwała nr XII/61/76 Miejskiej Rady Narodowej w Elblągu z dnia 21 VI 1976 r., [dostępna w:] WG UME.

zasługuje fakt, że po latach zmieniono patronów ulic *Juliana Marchlewskiego* i *Marcelego Nowotki*, na odpowiednio: *Leopolda Okulickiego* i *Macieja Kalenkiewicza*¹⁹, natomiast pozostałe miana, w tym *Marcina Kasprzaka*, pozostały. Rok później trzy ulice w dzielnicy Warszawskie Przedmieście otrzymały nazwy pochodzące od imion bohaterów literackich i postaci legendarnych: *Kmicica*, *Rzepichy* i *Zagłoby*²⁰. W 1979 r. nazwano ulice nowego osiedla Nad Jarem. Tu jednak komisja nie do końca wykazała się konsekwencją. Obok nazw nadanych dla uczczenia polskich pisarzy: *Władysława Broniewskiego*, *Jana Brzechwy*, *Janusza Korczaka*, *Janiny Porazińskiej* i *Juliana Tuwima* przyjęto też następujące miana: *Piotra Kłoczewskiego* (potem skorygowane na *Piotra Kłoczowskiego*)²¹, *Stanisława Leszczyńskiego*, *Jana Mylius* i *Jana III Sobieskiego*²². W tym samym roku, już konsekwentnie, ku czci wybitnych pisarzy, ulice nowego osiedla Przy Młynie nazwano: *Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego*, *Ignacego Kraszewskiego* [!] i *Władysława Reymonta*²³. W 1983 r. nazwy otrzymały ulice nowego osiedla Dąbki, usytuowanego przy istniejącej od dawna ulicy *Dębowej*: *Akacja*, *Kasztanowa* i *Klonowa*²⁴. Zamierzeniem członków komisji było zapewne utrzymanie konsekwencji i nadanie mian pochodzących od nazw gatunków drzew. Wątpliwości budzi jednak miano *Kasztanowa*, które pochodzi nie od nazwy drzewa, bo wówczas brzmiałoby *Kasztanowcowa*, lecz – od nazwy jego owocu. Nie należy chyba jednak tego miana poddawać krytyce i uznawać za wyjątek łamiący regułę, ponieważ jest ono o jedną sylabę krótsze, a więc bardziej ekonomiczne i wygodniejsze w użyciu, a poza tym dla większości użytkowników polszczyzny (taka nazwa ulicy występuje w wielu miejscowościach) uchybienie to jest niezauważalne, ponieważ potocznie drzewo nazywane jest właśnie kasztanem, a nie – kasztanowcem. W 1988 r. nową ulicę osiedla Dąbki nazwano *Wierzbowa*²⁵. W 1987 r. nadano nazwy ulicom nowo powstałego osiedla Za Politechniką – wszystkie ku czci wybitnych polskich malarzy: *Józefa Chełmońskiego*, *Wojciecha Kossaka* i *Leona Wyczółkowskiego*²⁶. Rok 1988 był w dziejach powojennego nazewnictwa miejskiego Elbląga wyjątkowy ze względu na liczbę nadanych wówczas mian ulic. Wiązało się to zarówno z wytyczaniem nowych ulic w dotychczasowych granicach miasta, jak i z jego znacznym rozrostem, w wyniku czego kilka dawnych miejscowości sąsiadujących z Elblągiem stało się jego dzielnicami. W nazywaniu ulic tych nowych dzielnic widać konsekwencję komisji. Ulice Rubna Wielkiego otrzymały miana pochodzące od nazw roślin uprawnych: *Łubinowa*, *Pszeniczna*, *Rzepakowa*, *Słonecznikowa* i *Żytnia*²⁷. Na terenie sąsiadujących ze sobą Bielán Wielkich, Drewnika, Zajazdu i Krasnego Lasu wszystkie ulice noszą miana na cześć znanych pisarzy: *Krzysztofa Kamila Baczyńskiego* (od 1991 r.²⁸ – w 1988 r. nazwana *Kamila Baczyńskiego*), *Tadeusza Boya-Żeleńskiego*, *Poli Gojawczyńskiej*, *Jarostawa Iwaszkiewicza*, *Jana Kasprowicza*, *Leona Kruczkowskiego*, *Kornela Makuszyńskiego*, *Zofii Nalkowskiej*, *Juliana Ursyna Niemcewicza*, *Władysława Orkana*, *Stanisława Przybyszewskiego*, *Leopolda Staffa*, *Władysława Syrokomli* i *Stanisława Witkiewicza*²⁹. W dzielnicy Dąbrowa natomiast ulicom nadano miana pochodzące od nazw gatunków

¹⁹ Uchwała nr XV/88/91 Rady Miejskiej w Elblągu z dnia 25 IV 1991 r., [dostępna w:] WG UME.

²⁰ Uchwała nr XIV/71/77 Miejskiej Rady Narodowej w Elblągu z dnia 3 III 1977 r., [dostępna w:] WG UME.

²¹ Uchwała nr XV/88/91 Rady Miejskiej w Elblągu z dnia 25 IV 1991 r., [dostępna w:] WG UME.

²² Uchwała nr VI/29/79 Miejskiej Rady Narodowej w Elblągu z dnia 25 IV 1979 r., [dostępna w:] WG UME.

²³ Ibidem.

²⁴ Uchwała nr XXV/90/83 Miejskiej Rady Narodowej w Elblągu z dnia 24 X 1983 r., [dostępna w:] WG UME.

²⁵ Uchwała nr III/12/88 Miejskiej Rady Narodowej w Elblągu z dnia 30 IX 1988 r., [dostępna w:] WG UME.

²⁶ Uchwała nr XVIII/83/87 Miejskiej Rady Narodowej w Elblągu z dnia 10 IV 1987 r., [dostępna w:] WG UME.

²⁷ Uchwała nr XXV/129/88 Miejskiej Rady Narodowej w Elblągu z dnia 14 IV 1988 r., [dostępna w:] WG UME.

²⁸ Uchwała nr XV/88/91 Rady Miejskiej w Elblągu z dnia 25 IV 1991 r., [dostępna w:] WG UME.

²⁹ Uchwała nr XXII/121/88 Miejskiej Rady Narodowej w Elblągu z dnia 29 I 1988 r., [dostępna w:] WG UME i Uchwała nr XXV/129/88 Miejskiej Rady Narodowej w Elblągu z dnia 14 IV 1988 r., [dostępna w:] WG UME.

drzew: *Bukowa, Cisowa, Grabowa, Jarzębinowa, Jaworowa, Jodłowa, Kalinowa, Leszczynowa i Modrzewiowa*³⁰. W 1988 r. nazwano też ulice nowej części osiedla Nad Jarem. Prawdopodobnie kierowano się faktem, że ulica dzieląca obie części osiedla nosi miano *Jana III Sobieskiego*, bo trzy nowe ulice także otrzymały nazwy na cześć władców polskich: *Mieszka I, Bolesława Krzywoustego i Władysława Łokietka*³¹. Miana otrzymały wówczas także dwie ulice nowego osiedla Kamionka: *Bolesława Leśmiana i Lucjana Rydla*, nazwane dla upamiętnienia polskich poetów³², oraz ulice nowego osiedla usytuowanego pomiędzy ulicami *Królewiecką i Marymoncką: Gabriela Narutowicza, Ignacego Paderewskiego, Władysława Sikorskiego i Wincentego Witosa* – dla uczczenia polskich polityków okresu międzywojennego³³. W 1990 r. nazwano nową ulicę położoną na krańcach dzielnicy Warszawskie Przedmieście. Otrzymała ona miano *Braniewska*, ponieważ, jak wyjaśniono w uzasadnieniu uchwały, biegnie obok ulicy *Warmińskiej*, a Braniewo jest miastem leżącym na Warmii³⁴. Takie wyjaśnienie wyraźnie wskazuje kierunek nadawania nazw ewentualnym przyszłym ulicom w tym rejonie. W 1998 r., po włączeniu w roku poprzednim w granice Elbląga wsi Próchnik, nastąpiła konieczność nazwania położonych tam ulic. Jak wyjaśniono w uzasadnieniu uchwały, na mocy której nadano nowe miana, wiążą się one z przyrodą, fauną i orą, charakterystyczną dla tego terenu, a także z krajobrazem: *Dworkowa, Głogowa, Jelenia Dolina, Rumiankowa, Sarnia, Stawowa, Strumykowa, Wilcza, Wrzosowa i Zakątek*³⁵. Co prawda, nazwę *Dworkowa* trudno uznać za związaną z przyrodą, jednak nie będzie ona budzić wątpliwości w tym względzie, jeśli poszerzy się krąg tematyczny nazw ulic Próchnika do związanego z pejzażem tej dzielnicy. W 2003 r. nazwano nowe ulice dzielnicy Dąbrowa, a wszystkie nadane wówczas miana pochodzą, zgodnie z przyjętą wcześniej zasadą, od nazw gatunków drzew: *Jesionowa, Lipowa, Olchowa, Orzechowa i Wiązowa*³⁶. Niekonsekwencję stanowi tu *Jemiolowa* – od nazwy krzewinki, pasożyta drzew. W tym samym roku miana otrzymały również ulice nowej części osiedla Sadyba – wszystkie utworzone od nazw gatunków ptaków: *Krucza, Sokola, Sowa i Żurawia*³⁷. Rok później nazwano ulice projektowanego osiedla Bielany (część wschodnia) – ich miana pochodzą od nazw miast obecnie leżących za wschodnią granicą Polski, ale silnie związanych z historią naszego kraju: *Druskiennicka, Grodzieńska, Kowieńska, Lwowska, Nowogródzka, Pińska i Tarnopolska*³⁸. Jak wyjaśniono w uzasadnieniu uchwały, na mocy której przyjęto te miana, nadano je, ponieważ na osiedlu, w którym wytyczono ulice mające je nosić, jest już ulica *Wileńska*, nazwana tak w 2002 r. ze względu na to, że wielu mieszkańców ziemi elbląskiej pochodzi z Kresów³⁹.

Oczywiście, wraz z grupowym nadawaniem nazw ulic nowych osiedli i dzielnic nazywano także pojedyncze ulice w różnych częściach miasta, nie kierując się mianami ulic sąsiednich. Byłoby to zresztą niemożliwe w wypadku, gdy położone w pobliżu ulice mają nazwy ze sobą niezwiązane, a tak przecież jest najczęściej. Widać jednak wyraźne starania Komisji ds. Nazewnictwa Ulic, by także miana nowych ulic były powiązane tematycznie z położonymi w sąsiedztwie. Ponieważ niepotrzebne jest zmienianie dawno nadanych i zakorzenionych

³⁰ Uchwała nr XXV/129/88 Miejskiej Rady Narodowej w Elblągu z dnia 14 IV 1988 r., [dostępna w:] WG UME.

³¹ Uchwała nr XXVI/142/88 Miejskiej Rady Narodowej w Elblągu z dnia 13 VI 1988 r., [dostępna w:] WG UME.

³² Ibidem.

³³ Ibidem.

³⁴ Uchwała nr IX/43/90 Rady Miejskiej w Elblągu z dnia 7 XII 1990 r., [dostępna w:] WG UME.

³⁵ Uchwała nr XXXI/588/98 Rady Miejskiej w Elblągu z dnia 26 II 1998 r., [dostępna w:] WG UME.

³⁶ Uchwała nr V/107/2003 Rady Miejskiej w Elblągu z dnia 17 IV 2003 r., [dostępna w:] WG UME.

³⁷ Uchwała nr VIII/158/2003 Rady Miejskiej w Elblągu z dnia 26 VI 2003 r., [dostępna w:] WG UME.

³⁸ Uchwała nr XVIII/424/2004 Rady Miejskiej w Elblągu z dnia 28 X 2004 r., [dostępna w:] WG UME.

³⁹ Uchwała nr XXIX/1014/2002 Rady Miejskiej w Elblągu z dnia 20 VI 2002 r., [dostępna w:] WG UME.

w świadomości oraz pamięci elblążan nazw ulic i placów w centrum miasta i osiedlach położonych blisko niego, warto przynajmniej dbać o to, by miana ulic w nowych dzielnicach stanowiły pewną odrębną całość. Ma to ogromne znaczenie przede wszystkim dla orientacji mieszkańców miasta, którzy, słysząc daną nazwę, będą mogli od razu zlokalizować ulicę i osiedle.

Tendencję do nadawania ulicom położonym w sąsiedztwie mian pochodzących z jednego kręgu tematycznego zaobserwować można było już w nazewnictwie niemieckim. Grupy nazw powiązanych znaczeniowo występują jednak dopiero na planach pochodzących z okresu dwudziestolecia międzywojennego⁴⁰ i II wojny światowej⁴¹.

Wcześniej w niemieckim nazewnictwie istniały jedynie pary nazw ulic: *grosse* ('duża') i *kleine* ('mała') oraz *äussere* ('zewnątrzna') i *innere* ('wewnętrzna'), *Gasse* ('uliczka') lub *Strasse* ('ulica'). Pojawiły się one na planach miasta w XVIII w.⁴², jednak powszechnie występują dopiero na planach z XIX⁴³ i XX stulecia. W różnych okresach historii Elbląga takich par było sporo: *Grosse Hommelstrasse* – 'ulica Duża Kumiela' (część obecnej ul. *Kumieli*) i *Kleine Hommelstrasse* – 'ulica Mała Kumiela' (pozostała część obecnej ul. *Kumieli*), *Grosse Wunderbergstrasse* – 'ulica Duża Góry Cudów' (część obecnej ul. *Teatralnej*) i *Kleine Wunderbergstrasse* – 'ulica Mała Góry Cudów' (obecna ul. *Karowa*), *Grosse Rosenstrasse* – 'ulica Duża Różana' (obecna ul. *Jaśminowa*) i *Kleine Rosenstrasse* – 'ulica Mała Różana' (obecna ul. *Różana*), *Grosse Vorbergstrasse* – 'ulica Duża Przedzamcze' (obecna ul. *Huzarska*) i *Kleine Vorbergstrasse* – 'ulica Mała Przedzamcze' (obecna ul. *Drzewna*), *Grosse Vorberg Kreuzstrasse* – 'ulica Duża Przedzamcze Krzyżowa' (obecna ul. *Sopocka*) i *Kleine Vorberg Kreuzstrasse* – 'ulica Mała Przedzamcze Krzyżowa' (obecna ul. *Bociania*), *Grosse Zahlerstrasse* – 'ulica Duża Zahlera' (obecna ul. *Związku Jaszczurczego*) i *Kleine Zahlerstrasse* – 'ulica Mała Zahlera' (obecna ul. *Neonowa*), *Grosse Ziegelscheunstrasse* – 'ulica Duża Szopy Ceglanej' (obecna ul. *Odzieżowa*) i *Kleine Ziegelscheunstrasse* – 'ulica Mała Szopy Ceglanej' (część obecnej ul. *Teatralnej*) oraz już nieistniejące: *Grosse Hommelstallstrasse* – 'ulica Duża Stajni Kumieli' i *Kleine Hommelstallstrasse* – 'ulica Mała Stajni Kumieli', *Grosse Lastadienstrasse* – 'ulica Duża Lastadii' i *Kleine Lastadienstrasse* – 'ulica Mała Lastadii', *Grosse Segelstrasse* – 'ulica Duża Żaglowa' i *Kleine Segelstrasse* – 'ulica Mała Żaglowa', *Grosse Stromstrasse* – 'ulica Duża Rzeczna' i *Kleine*

⁴⁰ Archiwum Państwowe w Gdańsku (dalej: APGd), sygn. 1151/V/65-36, Pharus-Plan der Stadt Elbing [ręcznie datowany na 1924 r.]; APGd, sygn. 1151/V/65-4, Lageplan der Stadt Elbing hrsg. vom Verkehrsverein Elbing E.V. [w inwentarzu datowany na 1930 r.]; APGd, sygn. 1151/V/66-33, Pharus-Plan der Stadt Elbing [w inwentarzu datowany na 1935 r.].

⁴¹ Stadtplan Elbing/Westpr. [1945].

⁴² [Plan miasta, 1709] (Wahrhafter Grundriss der Stadt und Vestung Elbing, wie selbige mit ihren Wällen umgeben und mit Flüssen belegen nebst Benennung der vornehmsten Gebäude und Plätze. Christ. Kretschmer ferit. 1709), w: *Atlas historyczny miast polskich*, pod red. A. Czacharowskiego, t. I: *Prusy Królewskie i Warmia*, z. 1: Elbląg, Toruń 1992; APGd, sygn. 1151/V/65-15 (II nr 194), Wahrhafter Grundriss der Stadt und Festung Elbing, wie solche mit ihren Wällen umgeben und mit Flüssen belegt ist, nebst einer eigentlichen Benennung der vornehmst. Gebäude u. Plätze [1709]; APGd, sygn. 1151/V/65-11 (II nr 195), Wahrhafter Grundriss der Stadt und Festung Elbing, wie selbige mit ihren Wällen umgeben und mit Flüssen bel., nebst Benennung der vornehmsten Gebäude und Plätze. Christ., Kretschmer ferit. 1709. Copist anno 1805 Szpakowski; APGd, sygn. 1151/V/65-24, Plan von der Stadt Elbing gezeichnet im Jahr 1782 durch T. Heermann.

⁴³ APGd, sygn. 1151/V/65-14 a (II nr 28), *Plan von der See und Handel Stadt Elbing*, aufgenommen durch M. Schienke, Revidirt vervollständigt und gezeichnet im Jahr 1830 durch Zimmermann Stadtbaurath; APGd, sygn. 1151/V/65-12, *Plan von der See und Handel Stadt Elbing*, Aufgenommen [!] durch M. Schienke Revidirt, vervollständigt u. gezeichnet i. J. 1830 durch Zimmermann Stadtbaurath; *Elbląg. Plan miasta 1839*, w: *Atlas historyczny miast polskich*, t. I, z. 1; APGd, sygn. 1151/V/65-6 (III nr 110), także sygn. V-65-5, *Plan von der Kreis und Handels Stadt Elbing so wie der Eisenbahn und des Bahnhofes nebst projectirten Zweigbahn und neuen Stadtviertels. Theils neu aufgenommen, theils nach den neuesten und besten [recte: bessten] Materialien zusammengestellt und gezeichnet durch A. Borowski im Jahre 1847*; APGd, sygn. 1151/V/65-13, *Plan von der Kreis-u. Handels-Stadt Elbing, hrsg. und verlegt vom lithographischen*, Institut von A. Rahnke in Elbing 1854; *Plan von Elbing* [fragment], w: R. Dorr, *Elbing*, Danzig 1901.

Stromstrasse – ‘ulica Mała Rzeczna’, a także *Grosse Scheunenstrasse* – ‘ulica Duża Stodoły’ i *Kleine Scheunenstrasse* – ‘ulica Mała Stodoły’ (obecna ul. *Michała Baluckiego*); *Äusserer Georgendamm* – ‘Zewnętrzna Grobla Świętego Jerzego’ (obecna ul. *Generała Józefa Bema*) i *Innerer Georgendamm* – ‘Wewnętrzna Grobla Świętego Jerzego’ (obecna *Grobła Świętego Jerzego*), *Äusserer Marienburgerdamm* – ‘Zewnętrzna Grobla Malborska’ (obecna ul. *Fabryczna* i część ul. *Malborskiej*) i *Innerer Marienburgerdamm* – ‘Wewnętrzna Grobla Malborska’ (obecna ul. *Malborska*), *Äusserer Mühlenendamm* – ‘Zewnętrzna Grobla Młyńska’ (obecna ul. *Romualda Traugutta*) i *Innerer Mühlenendamm* – ‘Wewnętrzna Grobla Młyńska’ (obecna ul. *I Maja*); *Innerer Vorberg* – ‘Przedzámce Wewnętrzne’ (obecna ul. *Tamka*) nie miała swojego odpowiednika w postaci ulicy z członem *äusserer* w nazwie.

Grupowe nadawanie nazw z jednego kręgu tematycznego ulicom położonym w sąsiedztwie nie było powszechne – na planach pochodzących z okresu dwudziestolecia międzywojennego można dostrzec tylko sześć grup ulic o mianach powiązanych znaczeniowo, do których później, do 1945 r., dołączyły nieliczne kolejne nowo powstające ulice. Kilka ulic z obecnego osiedla Winnica nosiło nazwy nadane dla upamiętnienia pruskich oraz niemieckich feldmarszałków i generałów, a także organizacji wojskowych: *Blücherstrasse* – ‘ulica Blüchera’ (obecna ul. *Ludwika Mierosławskiego*) i część obecnej ul. *Piechoty*), *Gneisenaustrasse* – ‘ulica Gneisenau’ (obecna ul. *Orężna*), *Hindenburgstrasse* – ‘ulica Hindenburga’ (obecna ul. *Generała Józefa Bema*), *Kluckstrasse* – ‘ulica Klucka’ (obecna ul. *Artyleryjska*), *Landwehrstrasse* – ‘ulica Landwehry’ (część obecnej ul. *Piechoty*), *Mackensenstrasse* – ‘ulica Mackensena’ (obecna ul. *Saperów*) i *Yorkstrasse* – ‘ulica Yorka’ (obecna ul. *Stefana Kiedrzyńskiego*). Niektóre ulice obecnego osiedla Zatorze otrzymały miana przyjęte na cześć niemieckich pilotów wojskowych: *Boelkestrasse* – ‘ulica Boelkego’ (obecna ul. *Aleksandra Fredry*), *Immelmannstrasse* – ‘ulica Immelmana’ (obecna ul. *Ludwika Idzikowskiego*), *Richthofenstrasse* – ‘ulica Richthofena’ (obecna ul. *Jana Kilińskiego*) i *Emil-Schäpe-Strasse* – ‘ulica Emila Schäpego’ (część obecnej ul. *Skrzydlatej*), a ulica prowadząca do tego osiedla – obecna *Lotnicza* – wcześniej została nazwana właśnie *Fliegerstrasse* – ‘ulica Lotników’. Pozostałe ulice dzisiejszego Zatorza otrzymały miana pochodzące od nazw gatunków ptaków: *Amselweg* – ‘droga Kosa’ (obecna ul. *Łódzka*), *Drosselweg* – ‘droga Droзда’ (obecna ul. *Olsztyńska*), *Finkenweg* – ‘droga Zięby’ (obecna ul. *Kielecka*), *Lerchenweg* – ‘droga Skowronka’ (obecna ul. *Łomżyńska*) i *Meisenweg* – ‘droga Sikorki’ (obecna ul. *Olkaska*). Cztery położone w sąsiedztwie ulice obecnego osiedla Kępa Północna nosiły miana pochodzące od nazw gatunków drzew: *Birkengang* – ‘Brzozowe Przejście’ (obecna ul. *Plocka*), *Ellerngang* – ‘Olchowe Przejście’ (obecna ul. *Stefana Batorego*), *Ulmengang* – ‘Wiązowe Przejście’ (obecna ul. *Helska*) i *Weidengang* – ‘Wierzbowe Przejście’ (obecna ul. *Działdowska*). Kilka ulic w Śródmieściu otrzymało nazwy pochodzące od obiektów terenowych: *Ackerstrasse* – ‘ulica Polna’ (obecna ul. *Widok*), *Feldstrasse* – ‘ulica Polna’ (obecna ul. *Polna*), *Flurstrasse* – ‘ulica Polna’⁴⁴ (obecna ul. *Franciszka Stefczyka*), *Gartenstrasse* – ‘ulica Ogrodowa’ (obecna ul. *Ogrodowa*) i *Wiesenstrasse* – ‘ulica Łąkowa’ (obecna ul. *Łąkowa*). Również w Śródmieściu cztery ulice położone blisko siebie nosiły miana nadane na cześć znanych pisarzy niemieckich: *Goethestrasse* – ‘ulica Goethego’ (ulica obecnie nieistniejąca), *Lessingstrasse* – ‘ulica Lessinga’ (obecna ul. *Wojska Polskiego*), *Schillerstrasse* – ‘ulica Schillera’ (obecnie nieistniejąca) i *Umlandstrasse* – ‘ulica Uhlanda’ (obecnie nieistniejąca).

Nieco inaczej znaczeniowo powiązane były nazwy czterech dużo starszych elbląskich ulic, które wystąpiły już na planie z lat 1785–1806⁴⁵: *Lange Niederstrasse* – ‘ulica Długa Niska’ oraz

⁴⁴ Niemieckie rzeczowniki: *Acker*, *Feld* i *Flur* mają w języku polskim jeden odpowiednik, który może posłużyć do utworzenia nazwy ulicy – *pole*, stąd trzy jednakowe polskie odpowiedniki nazw niemieckich.

⁴⁵ *Plan Von [!] der Stadt und den Vorstädten Elbings vermessen Anno 1785 von Fridrici reducirt, rectificirt und gröstentheils neu aufgenommen und gezeichnet durch Manteuffel 1806*, w: *Atlas historyczny miast polskich*, t. I, z. 1, a także APGd, sygn. 65–25.

prostopadle do niej: *Erste Niederstrasse* – ‘ulica Pierwsza Niska’, *Zweite Niederstrasse* – ‘ulica Druga Niska’ i *Dritte Niederstrasse* – ‘ulica Trzecia Niska’ (obecne: *Browarna*, *Niska*, *Pływacka* i *Dolna*).

Mówiąc o planowości w nazewnictwie elbląskich ulic i nadawaniu nazw z tego samego kręgu tematycznego, warto wspomnieć o mianach przyjętych w latach trzydziestych XX w. na cześć wysokich funkcjonariuszy państwowych faszystowskich Niemiec oraz zwolenników Hitlera. Nie sposób nie zacząć od najważniejszego wówczas patrona – dyktatora faszystowskich Niemiec. Nazwę ‘Adolfa Hitlera’ otrzymała wtedy obecna ulica *I. Maja* (*Adolf-Hitler-Strasse*). Jednego z przywódców Rzeszy i, jak pokazała historia, również zbrodniarza, Hermanna Göringa – naczelnego dowódcę lotnictwa wojskowego, organizatora gestapo i obozów koncentracyjnych – uczyniono patronem obecnej *placu Wolności* (*Hermann-Göring-Platz*). Na cześć wysokiego funkcjonariusza hitlerowskich Niemiec nazwano jeszcze jedną elbląską ulicę, dziś noszącą miano *Osiedle Marynarzy*, która wówczas otrzymała nazwę ‘Osiedle Ericha Kocha’ (*Erich-Koch-Siedlung*). Koch od 1932 r. był nadprezydentem Prus Wschodnich, od 1941 r. szefem Zarządu Cywilnego Okręgu Białystok i komisarzem Rzeszy dla Ukrainy, odpowiedzialnym za zbrodnie wojenne. W latach trzydziestych ubiegłego stulecia przemianowano trzy ulice, dając im za patronów zwolenników Hitlera, którzy za swoje poglądy i przekonania zapłacili życiem: obecną ulicę *Skierniewicką* nazwano wówczas ‘drogą Ottona Reinkego’ (*Otto-Reinke-Weg*), dzisiejszą *Ostródką* – ‘drogą Willega Hölgera’ (*Willy-Hölger-Weg*), natomiast obecną *Krakowską* – ‘drogą Arno Kalweita’ (*Arno-Kalweit-Weg*). Otto Reinke mieszkał w Królewcu, został zakłuty nożem podczas walki przedwyborczej; Willy Hölger był ofiarą z tzw. okresu walki sprzed roku 1933, przypuszczalnie również zadźgano go nożem; Arno Kalweit to młynarz z powiatu Tylża-Ragneta, ofiara nocnego napadu w 1932 r.⁴⁶ Ówczesne władze miasta doceniały osoby, a nawet całe rodziny popierające niemiecki system faszystowski. Dzisiejszej ulicy *Stefana Okrzei* nadały nazwę ‘Kruppów’ (*Kruppstrasse*), na cześć rodziny niemieckich przemysłowców, którzy stworzyli jeden z największych koncernów zbrojeniowych na świecie i finansowali organizacje faszystowskie w Niemczech.

Na szczególną uwagę zasługują nazwy ulic Starego Miasta. Przy ich nadawaniu pierwsi elblążanie kierowali się z reguły usytuowaniem ulicy – stąd miana pochodzące od zlokalizowanych w pobliżu obiektów, np. *Mostowa* czy *Wieżowa*, bądź profesją osób mających przy niej swoje domy i warsztaty lub w inny sposób związanych z ulicą (np. *Kowalska*, *Rzeźnicka*, *Bednarska* i *Rybacka*). Większość nazw ulic Starego Miasta była zatem powiązana znaczeniowo. Niektóre miana ulic elbląskiej Starówki trwały niezmiennie przez wieki, inne zmieniano. Jak pokazują najdawniejsze plany Elbląga⁴⁷, ulice tej najstarszej części miasta z reguły nosiły miana związane z jego dziejami, najważniejszymi obiektami i mieszkańcami. Tak było do 1945 r., kiedy to zaszła konieczność zmiany całego nazewnictwa miejskiego, w tym także nazw ulic. Najprostszym rozwiązaniem byłoby przełożenie nazw niemieckojęzycznych na polskie z zachowaniem ich znaczenia. I taki zamiar nowych władz miasta rzeczywiście można dostrzec w nadanych wówczas mianach. Jednak jednocześnie nietrudno zauważyć brak konsekwencji oraz nieporadność tłumaczenia, których skutki można było oglądać na tabliczkach z nazwami ulic oraz planach miasta aż do 1990 r.

⁴⁶ G. Albrecht, K. Böttcher, H. Greiner-Mai, P. Krohn, *Lexikon deutschsprachiger Schriftsteller, von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Leipzig 1974.

⁴⁷ *Elbląg. Topografia zawodów Starego Miasta Elbląga 1417 r. i ok. 1790 r.*, w: *Atlas historyczny miast polskich*, t. I, z. 1; *Alt- u. Neustadt Elbing während der Ordensherrschaft. 1454*, [załącznik do:] C. E. Rhode, *Der Elbinger Kreis in topographischer, historischer und statistischer Hinsicht*, Danzig 1871; APGd, sygn. V/65-66, *Vertheilung der Brunnen und Wasser Röhren in der Alt Stadt Elbing anno 1659 cop.* J. H. Amelung 1764.

Mimo zmian dokonanych w nazewnictwie miejskim Elbląga zaraz po wojnie niektóre najstarsze ulice Starówki zachowały swoje historyczne miano w wymiarze znaczeniowym: *Stary Rynek*, *Mostowa*, *Kowalska*, *Rybacka*, *Kuśnierska*, *Zamkowa*, *Gimnazjalna* i *Wałowa*.

Stary Rynek (przedwojenny *Alter Markt*) początkowo nazywany był *Rynkiem*, a jego nazwę rozszerzono o przymiotnik *stary* dopiero w drugiej połowie XVIII w., kiedy to po wyburzeniu fortyfikacji miejskich powstał w pobliżu nowy plac o podobnym znaczeniu – ‘Nowy Rynek’ (obecny *plac Słowiański*). Miano to związane było z funkcją ulicy, która stanowiła główny trakt komunikacyjny i zarazem handlowy Starego Miasta, podzielony na odcinki, noszące odrębne nazwy w zależności od rodzaju sprzedawanych tam towarów: *Targ Chlebowy* (niem. *Brotmarkt*), *Targ Drzewny* (niem. *Holzmarkt*), *Targ Koński* (niem. *Rossmarkt*), *Targ Sienny* (niem. *Heumarkt*) i *Targ Węglowy* (niem. *Kohlenmarkt*).

Kolejną średniowieczną ulicą, która zachowała swoją historyczną nazwę, była *Mostowa* (niem. *Brückstrasse*). Jej miano wiązało się z tym, że prowadziła do mostu, i funkcjonowało niezmiennie do końca II wojny światowej, po czym, podobnie jak w wypadku kolejnych ulic, zastąpił je polski odpowiednik znaczeniowy.

Podobnie było z *Kowalską* (przedwojenną *Schmiedestrasse*). Ta ulica swą nazwę zawdzięczała znajdującym się przy niej dawniej warsztatom kotwiczników⁴⁸ i nosiła ją nieprzerwanie do 1945 r.

Swoje pierwotne i zarazem wielowiekowe miano zachowała również ulica *Rybacka* (przedwojenna *Fischerstrasse*). Jej nazwa związana była z usytuowaniem ulicy, wiodącej nad rzekę Elbląg, gdzie sprzedawano ryby, i funkcjonowała do końca II wojny światowej.

Kolejną staromiejską ulicą, którą ominęło znaczeniowe przemianowanie, była *Kuśnierska* (przedwojenna *Kürschnerstrasse*). Nazwa ta nie była jednak jej pierwotnym mianem, bo najpierw nazwano ją ‘Mnisią’ (niem. *Mönchstrasse*). Ta nazwa, związana z usytuowanym przy niej dawniej klasztorem Dominikanów, funkcjonowała do początku XVII w.⁴⁹, kiedy to zastąpiło ją miano *Kuśnierska*, przyjęte ze względu na fakt, że w 1606 r. osiadł tu kuśnierz⁵⁰. Nowa nazwa przetrwała do 1945 r. Po przejęciu miasta przez władze polskie ulica zachowała swoje przedwojenne miano w wymiarze znaczeniowym, jednak wkrótce potem przestała istnieć ze względu na brak zabudowy, której zniszczone pozostałości rozebrano. Historyczne miano przywrócono jej w 1990 r., po rekonstrukcji.

Swoją wielowiekową nazwę, funkcjonującą od średniowiecza do 1945 r., zachowała także ulica *Zamkowa* (przedwojenna *Burgstrasse*).

Z młodszych ulic staromiejskich pierwotne miano w wymiarze znaczeniowym zachowała ulica *Gimnazjalna* (przedwojenna *Gymnasiumstrasse*), nazwana w pierwszej połowie XIX w. ‘Przy Gimnazjum’ (niem. *Am Gymnasium*), a później *Gimnazjalną*. Miano to zostało nadane ze względu na usytuowane w pobliżu ulicy dawne gimnazjum protestanckie (obecnie siedziba Muzeum Archeologiczno-Historycznego).

Inną młodszą ulicą, która zachowała swoją historyczną nazwę, była *Wałowa* (przedwojenna *Altstädtische Wallstrasse* – ‘ulica Staromiejska Wałowa’). Najpierw nazwana została *Wałową*, a następnie jej miano rozszerzono o przymiotnik *staromiejska*, wskazujący na jej lokalizację. Nazwa ta związana była z tym, że ulica powstała w trakcie wyburzania fortyfikacji i początkowo wio-

⁴⁸ G. Baranowski, op. cit., s. 45.

⁴⁹ R. Czaja, T. Nawroński, *Pierwotny Elbląg*, w: *Historia Elbląga*, t. I, pod red. S. Gierszewskiego i A. Grotha, Gdańsk 1993, s. 77.

⁵⁰ G. Baranowski, op. cit., s. 46.

dła między pozostałymi ich fragmentami⁵¹. Po wojnie ulica zachowała swoje historyczne miano, jednak pozbawiono je członu staromiejska i objęto nim także dzisiejszą ulicę *Przy Bramie Targowej*, która w 1990 r. otrzymała swoją obecną nazwę.

Wymienione ulice Starego Miasta jako nieliczne po zakończeniu II wojny światowej i przejściu Elbląga przez władze polskie zachowały swoje historyczne, często wielowiekowe miana, oczywiście w wymiarze znaczeniowym, przy zmianie języka. Z dużym prawdopodobieństwem można stwierdzić, że podobny los miał spotkać nazwy innych ulic najstarszej części miasta. Jednak w wyniku nieprecyzyjnego bądź niewłaściwego przełożenia z języka niemieckiego na polszczyznę miana te w różnym stopniu odbiegały znaczeniowo od nazw przedwojennych lub też zupełnie się z nimi rozmięły. Wspomniana już ulica *Przy Bramie Targowej* (przedwojenna *Markttorstrasse* – ‘ulica Bramy Targowej’) w pierwszej połowie XIX w. otrzymała miano *Przy Bramie Targowej* (niem. *Am Markttor*) ze względu na usytuowany w pobliżu zabytek. W wiek XX weszła z nieco zmienioną nazwą – ‘ulica Bramy Targowej’ (niem. *Markttorstrasse*). Po przejściu miasta przez władze polskie otrzymała miano *Przy Bramie*, w którym wyraźnie zabrakło drugiego członu nazwy zabytku, będącego wizytówką Elbląga. Wszak rzeczownik *brama* wcale nie musi już w pierwszym skojarzeniu odsyłać do Bramy Targowej. Jednak ta nazwa nie funkcjonowała długo, bo wkrótce ulicę przemianowano na *Wałową*, a właściwie włączono ją do tej ulicy. Dopiero w 1990 r. ponownie stała się samodzielną ulicą i otrzymała miano *Przy Bramie Targowej*, które jest jej nazwą historyczną. Nazwanie tej ulicy *Wałową*, a właściwie włączenie jej do tejże ulicy, było niesłuszne i mogło być wynikiem błędnej analizy dawnych planów miasta. Przed II wojną światową w kierunku północnym od obecnej ulicy *Przy Bramie Targowej* biegła równoległa do niej, zachodnia część *Wałowej* (niem. *Altstädtische Wallstrasse*), dziś już nieistniejąca. Nadanie dzisiejszej ulicy *Przy Bramie Targowej* miana *Wałowa* było zapewne spowodowane utożsamieniem jej z tymże nieistniejącym odcinkiem dawnej *Wałowej*.

Podobnie nieprecyzyjnie przełożono na język polski nazwę obecnej ulicy *Sukienniczej* (przedwojenna *Wollweberstrasse* – ‘ulica Tkaczy Wełny’), jednej z najstarszych ulic Elbląga. Jej miano wiązało się z tym, że w XIV w. połowę mieszkańców ulicy stanowili tkacze⁵², i funkcjonowało nieprzerwanie do końca II wojny światowej. Po przejściu miasta przez władze polskie przemianowano ją na *Przedzalną*. Nazwa ta nawiązywała do miana przedwojennego, jednak nie stanowiła jej dokładnego odpowiednika znaczeniowego. W 1990 r. ulicy nadano jej obecne miano.

Spory problem osobie lub osobom nadającym elbląskim ulicom nazwy polskie sprawiło przełożenie miana obecnej ulicy *Przymurze* (przedwojennej *Mauerstrasse* – ‘ulicy Murnej’). Nazywano ją początkowo *Przy Murze* (niem. *An der Mauer*) ze względu na to, że w średniowieczu przylegała do murów miejskich⁵³, a od pierwszej połowy XIX w. nosiła miano *Mauerstrasse*, którego używano do 1945 r. Władze polskie nadały jej nazwę *Murarska*. Trudno uznać to tłumaczenie miana przedwojennego za błędne, ponieważ niemiecki wyraz *Mauer* znaczy zarówno ‘mur’, jak i ‘murarz’. Jednak lokalizacja tej ulicy i jej dzieje jednoznacznie wskazują na etymologię tej nazwy. W 1990 r. to niefortunne miano zastąpiono obecnym, stanowiącym znaczeniową kontynuację nazwy przedwojennej.

Wynikiem nieporadnego przełożenia z języka niemieckiego na polszczyznę jest z pewnością miano nadane tuż po wojnie obecnej ulicy *Rzeźnickiej* (przedwojenna *Fleischerstrasse*), którą

⁵¹ Ibidem, s. 89.

⁵² R. Czaja, *Socjotopografia miasta Elbląga w średniowieczu*, Toruń 1992, s. 131.

⁵³ G. Baranowski, op. cit., s. 64.

wówczas nazwano *Rzeźną*. Historyczna nazwa tej średniowiecznej ulicy wiązała się z usytuowanymi przy niej ławami rzeźnickimi i funkcjonowała do 1945 r. Przywrócono ją w 1990 r.

Najdelikatniej mówiąc, zdziwienie budzi nazwa nadana zaraz po wojnie obecnej ulicy *Służebnej* (przedwojennej *Dienerstrasse*, nazwanej tak w pierwszej połowie XIX w.), którą przemianowano wtedy na *Służewską*. Niemiecki wyraz *Diener* znaczy ‘służący’ lub ‘sługa’, a zatem można by spodziewać się polskojęzycznej nazwy wykorzystującej któryś z tych odpowiedników lub słowo od nich utworzone. Tymczasem przymiotnik *służewski*, od którego pochodziło nadane wówczas miano, wywodzi się od nazwy dzielnicy Warszawy Służew albo Służewiec. Miano to nie miało zatem żadnego związku z historyczną nazwą ulicy, którą jej przywrócono w 1990 r.

O ile miana *Przy Bramie*, *Przędzalna*, *Murarska*, *Rzeźna* czy *Służewska* można próbować usprawiedliwić niewłaściwym przetłumaczeniem z języka niemieckiego, o tyle nie sposób uzasadnić niektórych innych nazw nadanych wtedy ulicom Starówki: *Bogumiła Linki*, *Hugona Kollątaja*, *Masztowa*, *Wigilijna* i *Radzywińska*.

Obecną ulicę *Klasztorną* (przedwojenną *Conventstrasse* – ‘ulicę Konwentu’), swoją historią sięgającą średniowiecza, nazywaną najpierw ‘Za Mnisim Chórem’ (niem. *hinder der monchkore* [!])⁵⁴, w czasach nowożytnych przemianowaną na ‘Przy Konwencie’ (niem. *Am Convent*)⁵⁵, a w pierwszej połowie XIX w. – na ‘ulicę Konwentu’ (niem. *Conventstrasse*), zaraz po wojnie nazwano ulicą *Hugona Kollątaja*. Wszystkie niemieckie nazwy tej ulicy były związane znaczeniowo z usytuowanym przy niej dawnym klasztorom Dominikanów, można by więc oczekiwać, że polskie miano również będzie nawiązywać do tego obiektu. Tymczasem przyjęta po wojnie nazwa nie tylko w żaden sposób nie wiązała się z mianami przedwojennymi, ale też odbiegała od nazw nadawanych zwyczajowo ulicom Starego Miasta, z reguły noszącym miana pochodzące od nazw zawodów mieszkańców bądź usytuowanych w ich pobliżu obiektów, nie zaś – od nazwisk patronów. Miano *Klasztorna*, które bardzo wyraźnie nawiązuje znaczeniowo do niemieckich nazw tej ulicy, nadano jej w 1990 r.

Miano tego samego typu, pochodzące od nazwiska patrona, zaraz po wojnie otrzymała także inna średniowieczna ulica Starego Miasta – obecna *Studzienna* (przedwojenna *Wilhelmstrasse* – ‘ulica Wilhelma’). Tu rzeczywiście trudno byłoby myśleć o dosłownym przełożeniu nazwy niemieckiej. Można byłoby jednak sięgnąć do jakże bogatej historii nazewnictwa tej ulicy, która do 1945 r. nosiła kolejno sześć nazw: ‘Tobiasza’, ‘Studni Łańcuchowej’ (niem. *Kettenbrunnenstrasse*), ‘Cielesna’ (niem. *Cörper Gasse*), ‘Tylna’ (niem. *Hinter Strasse*), ‘ulica Długa Tylna’ (niem. *Lange Hinterstrasse*) i wymieniona już ‘ulica Wilhelma’. Niestety, z tej możliwości nie skorzystano, co można próbować usprawiedliwić wielkim zapewne pośpiechem i zrozumiałym brakiem znajomości historii niemieckiego przed wojną Elbląga, a ulica otrzymała nazwę *Bogumiła Linki*, którą objęto także obecną ulicę *Garbary*. W 1990 r. nadano jej dzisiejsze miano – *Studzienna*, odzielając jednocześnie od ulicy *Garbary*.

Jednak nazwę *Studzienna*, mimo że nie nadano jej po wojnie ulicy obecnie ją noszącej, otrzymała wówczas inna ulica staromiejska – dzisiejsza *Wieżowa* (przedwojenna *Kettenbrunnenstrasse* – ‘ulica Studni Łańcuchowej’). Ta średniowieczna ulica ma również długą historię swego nazewnictwa. Kolejno nosiła miana: ‘Wieżowa’ (niem. *Thurm Strasse*) – związane z usytuowaną przy niej dawniej Wieżą Mieszcząską, w której umieszczono więzienie miejskie – ‘Mieszcząska’ (niem. *Burger Gasse*) i ‘Studni Łańcuchowej’ (niem. *Kettenbrunnenstrasse*). Swoją dzisiejszą nazwę, nawiązującą znaczeniowo do miana przedwojennego, ulica otrzymała w 1990 r.

⁵⁴ R. Czaja, op. cit., s. 127.

⁵⁵ Ibidem.

Inna średniowieczna ulica, obecna *Bednarska* (przedwojenna *Spieringstrasse* – ‘ulica Spieringa’) zaraz po wojnie otrzymała nazwę *Masztowa*. Miano to w żaden sposób nie wiązało się z nazwą przedwojenną, przyjętą w XVII w. na cześć Izaaka Spieringa von Güldencroona, królewskiego poborcy, elbląskiego patrycjusza⁵⁶, i stanowiącą jedyne miano wśród niemieckich nazw ulic Starego Miasta pochodzące od nazwiska patrona. Można zrozumieć, że ten, kto decydował o polskich nazwach elbląskich ulic, nie uwzględnił przedwojennego miana tej ulicy, być może nie potrafił go wyjaśnić. Trudno byłoby też wymagać, by sięgnął do dawnych planów miasta, na których figuruje pierwotna nazwa ulicy – ‘Bednarska’ (niem. *Böttchergasse*). Przyjęte zaraz po wojnie miano *Masztowa* na pewno nie było idealne, ale wobec zawilości przedwojennego nazewnictwa tej ulicy i zapewne pośpiechu przy nadawaniu nowych nazw trudno oceniać je negatywnie; funkcjonowało do 1990 r., kiedy to zastąpiła je pierwsza, historyczna nazwa tej ulicy – *Bednarska*.

Obecna ulica *Kumieli* ma również skomplikowaną historię swego nazewnictwa. Ta średniowieczna ulica do 1945 r. składała się z dwóch odcinków, noszących odrębne nazwy: ‘ulica Mała Kumiela’ (niem. *Kleine Hommelstrasse*) i ‘ulica Duża Kumiela’ (niem. *Grosse Hommelstrasse*), związane z przepływającym dawniej przy niej kanałem Kumieli. Po wojnie odrębność ta została zachowana, jednak miana, jakie otrzymały obydwa odcinki ulicy, budzą co najmniej zdziwienie. Przedwojenną *Grosse Hommelstrasse* przemianowano na *Rzeczną*, natomiast *Kleine Hommelstrasse* – na *Radzywińską*. O ile pierwsza z nazw była chociaż w pewien sposób związana znaczeniowo z mianem przedwojennym, choć mogła także wiązać się z bliskością rzeki Elbląg, o tyle druga nie tylko w ogóle nie nawiązywała znaczeniowo do miana historycznego, to jeszcze stanowiła ewenement w nazewnictwie ulic Starego Miasta, bo jako jedyna pochodziła od nazwy miejscowości. Tego typu miana żadna z ulic Starówki wcześniej nie nosiła. Radzymina jako miasta upamiętnionego w tej nazwie też zapewne nie wybrano przypadkowo, bo w jego okolicach w 1944 r. odbyła się wielka bitwa pancerna wojsk I Frontu Białoruskiego z niemieckimi dywizjami pancernymi. Miana te funkcjonowały do 1990 r., kiedy to oba odcinki ulicy objęto wspólną, historyczną nazwą *Kumieli*.

Skomplikowane dzieje nazewnictwa ma też średniowieczna ulica *Świętego Ducha* (niem. *Heilige Geiststrasse*), nazywana tak nieprzerwanie do 1945 r., którą po wojnie przemianowano na *Wigilijną*. Dlaczego przedwojenne miano ostać się nie mogło, wyjaśniać nikomu chyba nie trzeba. Przywrócono je dopiero w 1990 r., kiedy względy ideologiczne nie były już przeszkodą, przy czym, kierując się zapewne zasadą analogii względem sąsiednich ulic, ulicę podzielono na dwa odcinki, z których wschodni zachował dotychczasową nazwę *Wigilijna*, a zachodniemu nadano miano *Świętego Ducha*. Zapewne dokonując wyboru odcinka, który otrzymał historyczną nazwę, uwzględniono usytuowanie dawnego szpitala i kościoła p.w. Świętego Ducha (obecnie siedziba Biblioteki Elbląskiej).

Dzieje nazewnictwa ulic elbląskiego Starego Miasta są dość skomplikowane. W poważnym stopniu przyczynił się do tego okres powojenny, kiedy to konieczna stała się zmiana języka nazw, choć – jak się okazało – nie tylko. Niektóre ulice zachowały swoje historyczne, wielowiekowe miana, w stosunku do innych tej konsekwencji nie zachowano. Najczęstszą przeszkodą była tu nieporadność językowa osób odpowiedzialnych za nadawanie nowych, polskojęzycznych nazw ulic. Można powiedzieć, że na przyjęte zaraz po wojnie miana ulic elbląskiej Starówki nie miał wpływu fakt, że w zasadzie większa jej część, doszczętnie zniszczona w czasie pożogi wojennej, przestała istnieć. Natomiast niezwykle istotną rolę w kwestii nazewnictwa ulic Starego Miasta odegrała rekonstrukcja tej najstarszej części Elbląga, ponieważ staromiejskie uliczki wraz z zabudową odzyskały też swoje historyczne miana. Sprawę tę uregulowano jednorazowo – uchwałą Rady Miejskiej

⁵⁶ G. Baranowski, op. cit., s. 10, 59.

z 1990 r.⁵⁷, na mocy której ulicom Starówki przywrócono ich historyczne nazwy bądź nadano miastu znaczeniowo powiązane z przedwojennymi.

Jak pokazują najstarsze plany Elbląga, już w średniowieczu rozumiano znaczenie nazewnictwa miejskiego, w tym wypadku – nazw ulic, choć, co oczywiste, nie w takim stopniu jak dziś. Dzieje miasta dowodzą, że w ciągu upływających stuleci nie zawsze tak było. Jednak im bliżej naszych czasów, tym zrozumienie wagi nazewnictwa miejskiego było większe i pełniejsze. Przejawia się to przede wszystkim w dążeniu do eliminacji przypadku w nazywaniu nowo powstałych ulic i osiedli oraz widocznej już wyraźnie od dawna planowości. Kwestia nazewnictwa elbląskich ulic, po włączeniu Próchnika w granice Elbląga w 1997 r., przez pewien czas pozostająca w cieniu innych spraw ważniejszych dla miasta, powróci na plan pierwszy już niebawem, gdy nastąpi potrzeba nazwania nowych ulic na Modrzewinie, na której w najbliższych latach powstanie osiedle, a w zasadzie cała dzielnica.

⁵⁷ Uchwała nr V/19/90 Rady Miejskiej w Elblągu z dnia 7 IX 1990 r., [dostępna w:] WG UME.